

## ΔΥΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΤΟΥ ΣΑΜΟΥΗΛ ΧΑΝΤΖΕΡΗ

Ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων ὑπάρχει ὁ ὑπ' ἀριθ. 117 κώδιξ<sup>1</sup>, δωρηθεὶς πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Ἀρχοντος καὶ Μ. Χαρτοφύλακος καὶ Χρονογράφου τῆς τοῦ Χριστοῦ Μ. Ἐκκλησίας κυρίου Μανουὴλ Γεδεών, ἐν ᾧ περιέχονται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὁ βίος τοῦ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου<sup>2</sup> καὶ ἑνδεκα ἐν ὅλῳ ἐπιστολαὶ τοῦ Πατριάρχου Κ/πόλεως Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ, τοῦ ἀπὸ Δέρκων<sup>3</sup>.

Ὁ κώδιξ οὗτος ἀντεγράφη ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας Νεοφύτου Λαχοβάρδου τοῦ Βυζαντίου, ὡς δῆλον καθίσταται ἐκ τινος σημειώματος ἐν τέλει τῆς βιογραφίας τοῦ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου σημειωμένου ἐν σελ. 85 καὶ ἔχοντος ὧδε:

«Ἐν δὲ τῷ ραβ<sup>φ</sup> (= 1802<sup>φ</sup>) σωτηρίῳ ἔτει μαρτίου κα<sup>π</sup> ἀντέγραψα ἐκ τοῦ πρωτοτύπου καὶ καθολικοῦ τὸν αὐτὸν βίον, τοῦ αἰοδίου Εὐγενίου κἀγὼ ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Παροναξίας Νεόφυτος ὁ Βυζάντιος ὁ Λαχοβάρδης ἐν τῇ νήσῳ Νάξῳ: †»

Αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σαμουὴλ Χαντζερῆ περιλαμβάνονται ἐν ταῖς σ. 95-109.

<sup>1</sup> Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Ε' σελ. 104 - 106.

<sup>2</sup> Τὸν βίον τοῦ Εὐγενίου Ἰωαννουλίου τοῦ Αἰτωλοῦ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον ὁ Σάθας ἐν Μεσαιων. Βιβλιοθ. τόμ. Γ' σ. 423 - 479. Ἐπανεξέδωκε αὐτὸν ὁ μακαρίτης Σπ. Λάμπρος ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 74 κώδ. τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βουλῆς (Σπ. Λάμπρου, Νέος Ἑλληνομνήμων τόμ. Δ' σελ. 27 - 82 καὶ 109).

<sup>3</sup> Ἐν τῇ σελ. 95 ὑπάρχει τὸ ἀκόλουθον βιογραφικὸν σημείωμα περὶ αὐτοῦ. «Σαμουὴλ ὁ σοφώτατος ἦν Βυζάντιος, ὁ υἱὸς τοῦ παραγναννάκη ἐντίμου καὶ πλουσίου ἀνδρός· ἐγεννήθη ἐν ἔτει ρψ<sup>φ</sup> (= 1700) ἐμαθήτευσε παρὰ Δωροθέῳ διδασκάλῳ τῷ Λεσβίῳ καὶ ἔγινε ἄριστος γραμματικὸς ποιητὴς καὶ φιλόσοφος, ἐπαιδεύθη καὶ τὴν λατινίδα φωνῆν καὶ ἦν εὐδοκίμων κατ' ἄμφω· ἔγινε τὸ πρῶτον Ἱεροδιάκονος καὶ Σκαρλάτος ὢν τῷ ὀνόματι, ἀντωνομάσθη Σαμουὴλ· ἔγινε καὶ ἀρχιδιάκονος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, τοῦ Παΐσιου τοῦ ἀπὸ Νικομηδείας τοῦ Κιονμουρτζόγλου· καὶ ἀπὸ ἀρχιδιάκονος μητροπολίτης Δέρκων· ἐπειδὴ τότε ἡ μητρόπολις Δέρκων ἦτον μετὰ τὸν Ἰμβρου, ἔσχατος δηλ. θρόνος τῶν μητροπολιτῶν, ἐπὶ τῆς τρίτης πατριαρχείας κοινῇ ψήφῳ προεβίβασαν τὸν θρόνον τοῦ Δέρκων μετὰ τὸν Χαλκηδόνας καὶ ἔγινεν ὁ Δέρκων θρόνος ὄγδοος καὶ ἔμεινεν εἰς αὐτὴν τὴν τάξιν ἐξωσθέντος Ἰωαννικίου τοῦ Καρατζᾶ, τοῦ ἀπὸ προέδρου Χαλκηδόνας, τοῦ καὶ Πεκίου πατριάρχου χρηματίσαντος, κοινῇ ψήφῳ πάντων τῶν ἐν τῇ βασιλευσούῃ ἐν ἔτει ρψξγ<sup>φ</sup> (= 1763<sup>φ</sup>) ἔγινεν ὁ κύρ Σαμουὴλ ἀπὸ Δέρκων, πατριάρχης Κων/πόλεως καὶ πατριαρχεύσας χρόνους πέντε ἐξώσθη τοῦ θρόνου». Μ. Γεδεών, Πατριαρχικοὶ Πίνακες, σελ. 657.

Τοῦ Πατριάρχου Σαμουὴλ Χαντζερῆ ἐξέδωκε τὸ πρῶτον εἴκοσι καὶ τρεῖς ἐπιστολὰς ὁ κ. Μανουὴλ Γεδεών<sup>1</sup> ἐξ ἄλλου κώδικος, ἐξ ὧν ἄλλαι μὲν εἶναι χρονολογημέναι, ἄλλαι δὲ ἀχρονολόγητοι, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἐπομένου καταλόγου αὐτῶν, ὃν συνέταξα κατὰ σειρὰν τῆς δημοσιεύσεως αὐτῶν.

1. Κυρίλλω τῷ πρῶν Κωνσταντινουπόλεως<sup>2</sup>, ἀψνθ' (= 1759).

2. Τῷ Κωνσταντινουπόλεως Μελετίῳ τῷ ἀπὸ Λαρίσης<sup>3</sup> (ἀχρονολόγητος).

3. Τῷ αὐτῷ καὶ τῇ περὶ αὐτὸν τῶν ἁγίων ἀρχιερέων ἱερᾷ ὀμηγῦρει τὸν ἐν Χριστῷ ἀδελφικὸν ἀσπασμόν, ἀψῆ' (= 1768).

4. Τοῖς ἐν Βασιλευούσῃ ἀγαπητοῖς ἀδελφοῖς καὶ συλλειτουργοῖς ὁ πρῶν Κωνσταντινουπόλεως Σαμουὴλ ὁ ἀπὸ Δέρκων εὖ πράττειν (ἀχρονολόγητος).

5. Τοῖς αὐτοῖς (ἀχρονολόγητος).

6. Τῷ εὐγενεστάτῳ καὶ λογιωτάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Νικολάῳ Καρατζᾶ εὖ πράττειν (ἀχρονολόγητος).

7. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Νικολάῳ Καρατζᾶ (ἀχρονολόγητος).

8. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Νικολάῳ Καρατζᾶ (ἀχρονολόγητος).

9. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι μεγάλῳ λογοθέτῃ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας καὶ μεγάλῳ διερμηνευτῇ τῆς κραταιᾶς βασιλείας κυρίῳ κυρίῳ Νικολάῳ Σούτζῳ (ἀχρονολόγητος).

10. Τῷ αὐτῷ (ἀχρονολόγητος).

11. Τῷ αὐτῷ (ἀχρονολόγητος).

12. Τῷ ἄρχοντι μεγάλῳ σκευοφύλακι τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῃς Ἐκκλησίας καὶ πρῶν μεγάλῳ σπαθάρῃ κυρίῳ Ἀθανασίῳ Κομνηνῷ Ὑψηλάντῃ (ἀχρονολόγητος).

13. Τῷ αὐτῷ (ἀχρονολόγητος).

14. Τῷ αὐτῷ, ἀψῆθ' (= 1769).

15. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Δημητράσκῳ Σούτζῳ (ἀχρονολόγητος).

16. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Μιχαλάκῃ Σούτζῳ (ἀχρονολόγητος).

17. Ἰωάννη Χατμάνῳ Σούτζῳ εὖ πράττειν, ἀψῆα' (= 1761).

18. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἐν ἄρχουσι μεγάλῳ ποστελνίκῳ κυρίῳ Ἀλεξάνδρῳ Ὑψηλάντῃ εὖ πράττειν, ἀψνθ' (= 1759).

<sup>1</sup> Μ. Γεδεών, Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι, ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ», τόμ. Δ' (1883 - 1884) σελ. 25 - 28, 57 - 59, 145 - 148, 167 - 168, 194 - 195, 200 - 203, 219.

<sup>2</sup> Οὗτος εἶναι Κύριλλος ὁ Ε' ὁ ἀπὸ Νικομηδείας ὁ Καρακάλος, ὁ ἐκ Δημητσάνης.

<sup>3</sup> Οὗτος εἶναι Μελέτιος ὁ Β', ὁ ἀπὸ Λαρίσης, ὁ ἐκ Τενέδου.

19. Τῷ ἀγαπητῷ μοι ἀδελφῷ ἀγίῳ Προύσης κυρίῳ Μελετίῳ εὖ πράττειν· (ἀχρονολόγητος).

20. Τῷ αὐτῷ, ἀψῆ' (= 1760).

21. Ἀλεξάνδρῳ σπαθάρῃ εὖ πράττειν· (ἀχρονολόγητος).

22. Ποστελνίκῳ Γεωργίῳ εὖ πράττειν· (ἀχρονολόγητος).

23. Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι ποστελνίκῳ κυρίῳ Κωνσταντίνῳ Μουρούζῃ· (ἀχρονολόγητος).

Εἶτα ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 136 κώδικος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, ἐν τῷ ὁποίῳ περιέχονται καὶ αἱ ἀνωτέρω εἴκοσι καὶ τρεῖς αἱ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ Μανουὴλ Γεδεών, ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης πρῶην Παραμυθίας κύριος Ἀθηναγόρας<sup>1</sup>, ἐξέδωκε μίαν ἐπιστολὴν τοῦ 1769 ἔτους, ἣν ὁ Χαντζερῆς ἀπέστειλεν ἐξ Ἁγίου Ὁρους πρὸς τὸν Προύσης Μελέτιον.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἔνδεκα ἐπιστολῶν αἱ ἑννέα πρῶται εἰσιν ἐκδεδομένα, αἱ δὲ δύο τελευταῖαι ἀνέκδοτοι, ἐξ ὧν ἡ δεκάτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν καὶ εἶναι ἀχρονολόγητος. Ἐγράφη ὁμοῦς ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐκδόσεως τοῦ Θεοδωρήτου, ἦτοι τῷ 1768, ὅτε ἐξεδόθη ὁ α' τόμος τῶν ἔργων τοῦ ἐπισκόπου Κύρου Θεοδωρήτου, ἐν ᾧ καὶ ἡ προσωπογραφία τοῦ Σαμουὴλ<sup>2</sup>.

Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει οὕτω :

*Τῷ σοφωτάτῳ Εὐγενίῳ τῷ Βούλγαρι εὖ πράττειν.*

»Τίνα Θεοδώρητον τύποις ἐκδοθῆναι βούλει, ᾧ φίλτατε, τοῖς μὴ Θεοδωρήτοις; πρὸς τίνας καὶ ὑπὲρ τίνος; ὅπου μὴδὲ ὄνομα ἴσασι μὴδὲ εἰδέναι βούλονται τοῦ ἀνδρός καὶ καλῶς ποιοῦντες τροφῆς γὰρ τῆς ἀναγκαίας ὑστερηνται, τὰ πάντα δευτέρα ἠγοῦνται, ἐσχάτη πενία συζῶντες οἱ τάλανες καὶ ἀπαρηγορήτῃ πενίᾳ κατατρύχόμενοι οἴχεται, οἴχεται τὰ καθ' ἡμᾶς, ᾧ κοσμιώτατε ἄνερ, καὶ τέλεον ἔδου ὁ τοῦ ἡμετέρου γένους ἀστήρ καὶ ὀλίγοις ὑστερον χρόνοις, τῇ νῦν κατασχούσῃ τοῦ χεიმῶνος φορᾷ, οὐχ ὅπως ἄρουρα, ἀλλ' οὐδὲ ἄρωτῆρ φανήσεται ἐν ἡμῖν, Θεοδώρητος δὲ καὶ εἴ τινες ἄλλοι οὐκ οἶδαμεν ποῦ τοῦ ἄερος, ἢ ποῦ τῆς κάτω χιθονὸς στήσονται. ἀμέλει οὐ τοῖς γραμμασι παρακολουθητέον, ἀλλὰ τοῖς πράγμασι, καὶ πρῶτα τῶν ὀνομάτων τὰ πράγματα τιμητέα τοῖς γε σώφροσι· οἱ δὲ πρὸ ἡμῶν τὸ καθ' ἑαυτὸν περινοῶν ἕκαστος, ὡς εἶχε γνώμης καὶ φύσεως, ἔλαθον τῇ τῶν κοινῶν προδοσίᾳ ἑαυτοὺς οἰκτρῶς πεπρακότες, ὡς μὴδὲ ὄνομα σφῶν τοῖς μετέπειτα καταλιπεῖν, ὥστε καὶ τοὺς νῦν ὄντας, λείψανον μικρὸν τοῦ δυστυχοῦς ἡμῶν γένους ἐν οὐδενὶ λόγῳ ἔχειν, τῶν τοιοῦτων τοὺς λόγους, τοῖς πράγμασι προσέχοντας αὐτοῖς, μονονουχὶ βοῶσι τὸ τινων παλαιῶν δοξομανῆς καὶ τινων τὴν ἀβελτηρίαν ἀνηλεῶς οὕτω προἰεμένων, τὰ πάσαι καλά καὶ λαμπρὰ τοῦ γένους

<sup>1</sup> Μ. Πρωτοσυγκέλλου Ἀθηναγόρα, Σαμουὴλ τοῦ Χαντζερῆ ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ, ἐν τῷ «Νέφ Ποιμένι» ἔτ. Β' (1920) ἐν Κ/πόλει σελ. 79 - 87.

<sup>2</sup> Τὰ ἔργα τοῦ Κύρου Θεοδωρήτου ἐξέδωκεν εἰς πέντε τόμους ἐν Halle τῆς Σαξωνίας τῷ 1768 - 1775.



ἡμῶν. Ὄθεν ἀγαμαί σου τῆς προθυμίας, ἄλλως τε, ἀλλὰ καὶ τῇ σπουδῇ τῆς τοῦ βίβλου τούτου ἐπιδόσεως. προλέγω δέ σοι καὶ προαναφωνῶ, ὅτι εἰς κενὸν ἔσται τουτὶ τὸ σπουδασθησόμενον καὶ χάριν μηδεμίαν μηδένας οἴσονται τῇ σῇ ἔλλογιμότητι τούτου γε ἔνεκεν, ἔρρωσο· ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ χάρις μετ' αὐτῆς τοῦ ἀγαπητοῦ μοι.

Ἡ Σαμουήλ.

Ἡ δὲ ιβ' ἀπευθύνεται πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Ἀρδαμερίου, οὗ τὸ ὄνομα ἀτυχῶς δὲν σημειοῦται. Φαίνεται ὅμως ὅτι οὗτος εἶναι ὁ Διονύσιος Δαπόντες ὁ Ἄνδριος<sup>1</sup>, ὅστις δὲν εἶναι γνωστὸν πότε ἀκριβῶς ἐξελέγη Ἀρδαμερίου. Τούτου ὑπάρχει ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 88 κώδ. τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει μονῆς τοῦ Ξενοφάντος<sup>2</sup> (σ. 440) ἀπόκρισις πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα, τίνα γνώμην ἔχει περὶ τοῦ ἀνωτύμου βιβλίου τοῦ περὶ τῆς Θείας Μεταλήψεως, χρονολογουμένη τῷ 1785 Ἰανουαρίου 29, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκεν ὁ κ. Μ. Γεδεών<sup>3</sup>.

Ἡ ιβ' ἐπιστολὴ αὕτη εἶναι ἀχρονολόγητος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὅμως αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σαμουήλ Χαντζερῆ ἐγράφησαν μετὰ τὴν δευτέραν παραίτησιν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἧτοι μετὰ τὸ 1774 ἔτος. Ὁ Σαμουήλ, ὡς ἀναφέρεται ἐν τῇ γ' ταύτῃ ἐπιστολῇ, ἔγραψε καὶ πρότερον δύο ἐτέρας ἐπιστολάς πρὸς τὸν Διονύσιον, ὅστις, κατὰ τὸν Καισάριον Δαπόντεν, ἐφημιζετο διὰ μάθησιν καὶ ἦτο λόγιος ἱεράρχης<sup>4</sup>.

*Τῷ ἀγαπητῷ μοι ἐν Χριστῷ ἀδελφῷ ἀγίῳ Ἀρδαμερίῳ εὖ πράττειν.*

» Λελύπημαι ἐφ' οἷς ἀθυμεῖς διὰ μικροῦ μὴ εὐτυχῶν γραμμασιν ἡμετέροις· σημεῖον τοῦτο ποιούμενος ἀντικρυς ὑπονοίας τινὸς οὐ τῶν ἐπαινουμένων ἀλλὰ μὴ γένοιτο τῆς σῆς ἐπιεικείας καὶ γλαφυρότητος καὶ χρηστότητος ἀμνήμονα φανῆναι, πάντων | μάλιστα ἀγέστατον; τοῦτο κρινόμενον παρ' ἡμῖν. διὸ καὶ τρίτον ἤδη ἐπιστέλλω καὶ εἰς αὐτίς τ' αὐτὸ ποιῶν οὐ παύσομαι· καὶ θᾶττον ἂν τις ἐν ὕλῃ βαθεῖα πεσὼν διαμάρτοι ξύλου ἡ Σαμουήλ Ἀρδαμερίου, τοῦ τιμιωτάτου ἀδελφοῦ, ἐπιλήσεται.

Ἐρρωσο· ὁ ἐν Χ<sup>θ</sup> ἀγαπητὸς ἀδελφός

Σαμουήλ.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον 1933

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΙΩ. ΣΑΒΡΑΜΗΣ

<sup>1</sup> Πίστη Διονυσίου (πρ. Μητροπολίτου Ξάνθης), Περιγραφή τῆς νήσου Ἄνδρου ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ὁμήρου Δ. Μάλλιου, Ἐν Ἐρμουπόλει Σύρου 1881, σελ. 56. Πρβλ. Κασσαρίου Δαπόντε, Ἱστορικὸς κατάλογος παρὰ Κ. Σάθρα, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη, τόμ. Γ' σελ. 110.

<sup>2</sup> Σπ. Λάμπρου, Catalogue of the Greek Manuscripts on Mount Athos, Cambridge 1895. tom. I σελ. 72.

<sup>3</sup> Μ. Γεδεών, Ἐτεροδιδασκαλίαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν Ἄλωσιν ἐν «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» τόμ. Γ' (1882 - 83) σελ. 671 - 672.

<sup>4</sup> Ὁ Ἀμασειᾶς Ἀνθίμος Ἀλεξούδης ἀναγράφει ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ἐπισκόπων Ἀρδαμερίου τῷ 1725 τὸν Θεόκλητον καὶ τῷ 1785 τὸν Διονύσιον!